

Könyvismertetés.

D. Luther Márton művet. A reformáció négyszázados fordulójának örömnepére és emlékezetére kiadta a Luther-társaság. Sajtó alá rendezte Dr. Masznyik Endre. I. R. II. kötet. Pozsony. Wigand. 1905. 503 oldal. Ára 6 korona.

Luther művei magyar kiadásának e második kötete tartalmazza az „egyházreformáló iratokat“ folytatólag az első időszakból. Rövid három évnegyed (1520. aug. — 1521. máj. 6.) munkájának eredményét látjuk e kötetbe foglalva. A munkálatok címei: I. A német nemzet keresztyén nemességéhez; — II. Az egyház babyloni fogságáról; — III. Az új Eckféle bullákról és hazugságokról; — IV. Az Antikrisztus bullája ellen; — V. Levél X. Leo pápához; — VI. A keresztyén ember szabadságáról; — VII. Megújított és megismételt felebbezés a pápától a zsinathoz; — VIII. A pápa és hivei könyveinek elégetéséről; — IX. „A lipcei baknak“ és „A lipcei bak feleletére“; — X. A gyónók kioktatása; — XI. A wormszi tárgyalások. Mindezekhez csatolják a XII. sz. alatt a magyarázó „Jegyzetek.“ A „wormsi tárgyalások“ kivételével a többi művet mind *dr. Masznyik Endre* fordította. Csak az egyes művek „bevezetése“ után közölt „leveleket“, valamint a „wormsi tárgyalásokat“ fordított a *Márton Jenő*.

Ha bámulattal tekintjük azt a termékeny lelket, mely oly rövid idő alatt annyi maradandó értékű munkát tudott világra hozni, őszinte elismeréssel adózunk egyszersmind a tudós és lelkiismeretes fordítónak is, a ki a Luther által feltárt kincseshányát az idegen nyelvekben kevésbbé jártas magyar közönség részére is hozzáférhetőbbé tette.

Magától értődik, hogy nem lehet tiszteln Luther műveinek közelebbi ismertetése, méltánylása; épen csak a fordításhoz lehet szavam. A fordítás méltánylása pedig szinte csak felületes, értéktelen valami volna, ha az egész vaskos kötetre vonatkozó általánosságokban áradoznék. Az első helyen említett „*A német nemzet keresztyén nemességéhez*“ című iratra szorítokom észrevételeimmel. Más nyelvről magyarra fordított műre nézve tán a legszebb elismerés, ha azt mondhatjuk róla, hogy alig venni rajta észre, hogy fordítás — és mégis hiven adja vissza az eredetit. Ezt az elismerést az előttünk fekvő fordítástól a maga egészében nem tagadhatjuk meg. A mint először cssk magát a

fordítást olvastam, ritka helyen akadt meg a szemem: „Valljon csakugyan ezt mondhatta-e Luther?” — és „valljon így érthette-e ezt?” Mikor azután pontról-pontra tüzetesen egybeahasonlíttam a fordítást az eredetivel, az ilyen helyek természetesen kissé megszorodtak. Tapasztalásból tudván, hogy észrevételeim még akkor is szives fogadtatásra és méltánylásra számíthatnak, ha kicsinyes dolgokról szólnak, sőt akkor is elnézéssel, ha talán helytelenek: nem tartózkodom azok közlésétől.

27. l. 9. s.: „hogy a keresztyénség ostorait kieresztve és azokkal lesujtva a bűnre“ . . . dass wir . . . die christlichen Ruten, Sünde zu strafen, los machen . . . hogy a bűn megfenyítésére való keresztyén ostorokat (melyeket a romanisták elcsentek és a falak megett csakis a maguk használatára elrejtettek, a falak lerontásával) kiszabadítsuk (hogy ismét az illetékes tulajdonos kezébe visszakerüljenek).

30. l. 17. s.: Sőt minél nemesebb valamely tag, annál inkább kell a többin segítenie.“ — Je edler ein Gliedmass ist, je mehr sollen die anderen ihm helfen. Mennél nemesebb valamely tag, irányában annyival inkább tartoznak a többi tagok azzal, hogy segítségére legyenek.

31. l. 10. s. alulról: „hatalma.¹⁴“ — A 14-es jegyzet-szám alighanem a 32. l. első sorába volt szánva az „átok“ szó mögé.

35. l. 11. s.: (Sára) „a ki pedig neki (Ábrahámnak) sokkal inkább alája volt vetve, mint minékünk bárki a világban.“ Ily nagyot Luther nem mondhat. A házastársak közti viszony tekintetében az ő felfogása szerint minden feleség csakugy alárendeltje a saját férjének, a mint Sára alárendeltje volt Ábrahámnak. — . . . „die doch ihm härter untertan war, denn wir jemandem auf Erden.“ — Sára az ő férjének inkább (keményebben) volt alája rendelve, semmit *mi* bárkinék e földön.

38. l. 4. s. alulról: „nehogy minket is vád érjen ama szegény lelkek miatt“ . . . dass wir nicht des Schicksals aller armen Seelen teilhaftig werden, die . . . hogy magunk is mind ama szegény lelkek sorsára ne jussunk, — vagy: sorsuknak ne legyünk részesei.

40. l. 8. s. alulról: „Összetett kezekkel nézzük-e, mint jut Németország is hamarosan olasz sorsra?“ — aber sehen wir zu, Deutschland soll bald dem welschen gleich werden . . . de meglássuk (vagy: várjunk csak kissé), Németország is hamarosan hasonlónak lesz az olaszhoz (a. m. Olaszországhoz.)

47. l. 8. s. alulról: „láttuk, mint bántak a *pusztuló* és megüresedő egyházi javadalmakkal.“ . . . wie sie mit den Pfründen handeln, die *verfallen* und los werden. Nem *pusztuló*, hanem a romanisták által kieszelt szabályok szerint Róma javára *esedékesekké váló* javadalmakról szóltott eddig Luther. Ezeket jelzi a „*verfallen*“ szóval. Javadalmak nem üresedhetnek meg, hanem csak a hivatalos állás, a mellyel valamely javadalom jár. Az a

„los werden“ nem is jelenti a megüresedést, hanem a javadalomnak az eddigi megkötöttségéből való kioldódását, a mely a hivatalos állás megüresedésének következménye. Egy kis anakoluthon Luthernél, hogy első helyen áll a „verfallen“ és második helyen a „los werden.“ Mert előbb szabadul a javadalom eddigi megkötöttségéből, — és csak azután veheti kezét Róma a gazdátlan jószágra, hogy azt a maga részére elkobozza.

48. l. 7. s. alulról: „minthogy egynek több mint 60,000 forint a jövedelme“. — da eins mehr denn sechstausend Gulden Einkommen hat. Nem azért említtem ezt, mivel a hatezerből a fordításban hatvanezer lett. Ez egyszerű toll- vagy sajtóhiba lehet. De arra igenis rámutatni kívánnék, hogy a német „da“ itt a pronomen relativumot pótolja; magyarul tehát: melyeknek mindegyike hatezer forintnál többet jövedelmez.

51. l. 14. s.: „nem inkább sorra felakasztják-e az összes királyokat és fejedelmeket..?“ Sollten . . . solche Leute nicht . . . eher alle Könige und Fürsten gegeneinander hetren — ? Ne uszítanak-e az ilyen emberek inkább az összes királyokat és fejedelmeket egymásra? Hisz ők nem is akasztottak se királyt se fejedelmet; de az egymásra uszítást nem mulasztották el, ha volt rá alkalom.

52. l. 2. s.: „itt a tiltott fokú vagy bármi más hiánnyal bíró házasságnak kárt kell vallania.“ — Hier leidet man den ehelichen Stand, der in verbotenem Grad ist oder sonst einen Mangel hat. — Itt (t. i. a datárius házában jó pénzért) megtürik (helyeslik, helybenhagyják) a tiltott fokú vagy más hiány mellett kötött házasságot.

58. l. 24. s.: „És ha e miatt . . . egyházi vizzály törne ki“. . . Wo darum aus Rom ein Bann oder geistlicher Zwang käme . . . tehát nem egyházi vizzály, hanem egyházi *kényszer* (ha származnék).

61. l. 14.: „a püspöknek“ — e. h.: a pápának . . .

64. l. 9. s.: A pápa . . . „nagy kegynek minősíti, ha az ő lábait megcsókolhatják, holott ha valaki ugyanezt ő tőle kívánná, bizony minden erejével ellent kellene állania.“ — Der Papst . . . lässt es eine grosse Gnade sein, ihm seine Füße zu küssen, der doch das billig, so es jemand von ihm beehrte, mit allen Vermögen wehren sollte. — A magyarban az értelem kissé zavaros, — kétes. Ugy is érthető, hogy: ha valaki ugyanezt (a lábcsókot) ő tőle (a pápától) kívánná sat. A kétértelműség elhárítására talán így mondhatnók: holott ezt még akkor se volna szabad megengednie, — vagy: ez ellen erélyesen tiltakoznia kellene még akkor is, ha valaki arra engedélyt kérne tőle.

65. l. 9. s.: „aranyrúdon“ — mit einem goldenen Rohr . . . A szentség odanyújtására talán elég erős volna az *aranypálca* is.

73. l. 9. s.: „Hát velök nyiltan közlöm az én ndvari jogomat.“ — Sage das für mein Hofrecht frei. — Udvari jogom sze-

rint ezeket nyiltan kimondom. Egy kis magyarázó jegyzet e helyen talán nem ártott volna. Luther az udvari bolond szerepébe gondolja magát, a kinek minden körülmények közt szókimondónak szabad lennie.

73. l. 9. s. alulról: „hiszen így lopta el a pápa is a te törvényes feleségedet és gyermekedet“ . . . also stiehl auch dem Papst dein ehelich Weib und Kind. — Így a pápától bátran ellophatod te is törvényes feleségedet és gyermekedet.

74. l. 8. s.: (a pápának) . . . nincs hatalma „megtiltani az evést, ivást és a természetes meghalást vagy meghizást.“ — A „természetes meghalás“ Lutheréni: der natürliche Ausgang, — ez pedig csak ugyanazt a kimenést jelenti, a melyről szó van Márk VII. részének 19. versében.

75. l. 2. s. alulról: . . . „ha a főnökök nem engedik meg, hogy a titkos bűnöket annak gyónd meg, a kinek akarod, úgy tartsd meg magadnál és panaszold el a te testvérednek vagy nővérednek“ . . . Hamar meglátja bárki, hogy így nem állhat meg; mert ha magánál megtartja, nem panaszolhatja el; ha pedig elpanaszolja, már nem tartotta magánál. Luther szerint: wollen die Obersten nicht Erlaubnis geben, die heimlichen Sünden zu beichten, welchem du willst, so nimm sie dir selber (t. i. die Erlaubnis) und klage sie (t. i. die heiml. Sünden). . . az engedélyt, melyet megadni nem akarnak, vedd magadnak magad . . .

77. l. 13. s. alulról: „Kiki él, a mint akar“ . . . Es glaubt und lebt jedermann, wie er will . . . Kiki úgy hisz és úgy él, a mint neki tetszik. . .

79. l. 12. s.: „miként a XVII. Zsoltárban olvassuk róla: Te a gonoszokkal fordítva bánasz.“ — . . . a XVIII. Zsoltárban olvassuk róla: a visszásokhoz visszás vagy. Károli így mondja, valamint Luther is hasonlóan: Du verkehrtest dich mit den Verkehrten. Későbbi fordítása szerint: bei den Verkehrten bist du verkehrt.

88. l. 20. s.: „tépéd szét az Ördög hálóját“ . . . zerstore des Teufels Nest . . . A fordító a „Nest“-et „Netz“-nek olvashatta.

89. l. 8. s. alulról: „Mert ha egyenesen tartoztak volna is a mieinktől azt a nagy jogtalanságot és Isten iránt való engedetlenséget elszenvedni, nem tartoznak azt helyeselni és igazságos tényként elismerni“ . . . wiewohl sie vollkommen gewesen sein sollten und solches schweres Unrecht und Gottes-Ungehorsam von den Unsern gelitten haben, so sind sie doch nicht schuldig gewesen, solches zu billigen und als recht getan zu bekennen. — Az a „wiewohl sie sollten“ egyformán tartozik a „gewesen sein“-hez, valamint a „gelitten haben“-hoz. Tehát: habár tökéleteseknek kellett volna lenniök és (mint ilyeneknek) azt a nagy jogtalanságot . . . a mieinktől el kellett volna tűrniök (fellázadás nélkül), azért még sem tartoztak azt helyeselni és jogosnak elismerni.

91. l. 8. s.: . . . „küldjenek a csehek közé néhány kegyes, értelmes püspököt és tudóst, csak ép biborost ne, sem pápai követet, sem eretnekvallatót; mert a nép ott nagyon is tudatlan a keresztyén dolgokban; azok pedig . . .“ A fordítás a tudatlanságot a csehekre érti; az eredeti a biborosra, pápai követre, eretnekvallatóra . . . denn *dieses Volk* (mert ez a népség . . .) ist mehr denn zu viel ungelehrt . . .; sie suchen auch nicht der Seelen Heil (nem is keresik a lelkek üdvösségét) . . .

91. l. 2. s. alulról: (a pápa) . . . „érje be egy jó esztendeig a maga esküjével, jogaival, törvényeivel és zsarnokságával“ . . . so lasse man ihn mit seinen eigenen Rechten, Gesetzen und Tyranneien ein gutes Jahr haben und lasse es genug sein an der Erwählung . . . ám legyen jó esztendeje (bő aratása) a maga jogaival, törvényeivel és zsarnokságával és ériék be (a csehek) a választással (nem törődve a pápai megerősítéssel vagy meg nem erősítéssel); hadd kiáltson mindama veszedelemben maradt lelkek vére (átkot) az ő fejére.

92. l. 16. s.: (szeliden oktassa ki őket, hogy) „így vagy úgy, az mindegy“ . . . (dass der neue Bischof . . . sie gütlich unterweise) dass keines Irrtum sei . . . Az Úr vacsorájának egy vagy két szín alatt való kiszolgáltatásáról van szó. A kiszolgáltatás egyik módja se téves, a másik se. Egészen más és sokkal enyhébb nyomatéku a negatív kifejezés, mint a fordításban használt: így vagy úgy, az mindegy. Luthernek épen nem mindegy: különben nem védené a két szín alatt való kiszolgáltatást. Mégis még nincs azon az állásponton, hogy támadólag léphetne fel az egy szín alatt való kiszolgáltatás ellen.

92. l. 3. s. alulról: „Mert nem hitcikk az, hogy a szentségben a kenyér és bor lényegileg és természetileg van jelen, ez csak Sz. Tamásnak és a pápának bogara.“ . . . dass Brot und Wein *nicht* wesentlich und natürlich sei im Sacramente . . . A fordítás itt az eredetinek épen ellenkezőjét mondja. *Az* nem hitcikk, hogy a szentségben kenyér és bor lényegileg már *nem* lenne jelen, és épen azt veszi tagadóba Sz. Tamás és a pápák azzal az állításukkal, hogy se kenyér, se bor nincsen már a szentségben, hanem *csakis* az Úrnak teste és vére.

95. l. 9. s.: (Aristotelest csak oly jól ismerem . . .) „mint Sz. Tamás avagy Scotust;“ . . . e. h. mint Sz. Tamás avagy Scotus. Mi értelme is volna a következő mondatnak, ha Luther csak azt állítaná, hogy ő Aristotelest, Sz. Tamást és Scotust egyaránt jól ismeri? Kivel szemben lehetne ez dicsekvés?

97. l. 6. s.: „Válóban a Szentírás mellett az elégnél is több a jogszolgáltató . . .“ Fürwahr, vernünftige Regenten neben der heiligen Schrift wären übrig genug Recht . . . E szerint: Bizonyára, elég lenne nekünk a jobból, ha a Szentírás mellett értelmes uralkodóink volnának . . . vagy akár így: untig elég a jobból, ha a Szentírás mellett értelmes fejedelmeink vannak.

97. l. 6. s. alulról: „és egy *tiszteletreméltó* férfiú lehet ugyan a Biblia doktora“ . . . Es könnte wohl ein verheirateter Mann Doctor in der Bibel sein . . . tehát: egy *házas* ember lehet ugyan . . .

100. l. 5. s.: „Nem is kellene, mint mainap szokás, mindenkit felküldeni a Szentirással szorgalmasan foglalkozó felsőbb iskolákba“ . . . Wir sollten auch, so die hohen Schulen fleissig in der heiligen Schrift wären, nicht jedermann dahin schicken wie jetzt gescheht . . . Nem is kellene, *ha* ugyan a felsőbb iskolák szorgalmasak volnának a Szentirásban, akárkit oda küldenünk, mint mostanában történik . . . Épen azt hibáztatja Luther a felsőbb iskolákban, hogy *nem* foglalkoznak szorgalmasan a Szentirással.

101. 12. s.: „azután Franciaországra, Spanyolországra és Velencére került a sor“ . . . darnach ist Frankreich, Spanien, zuletzt Venedig *aufgekommen* . . . azután Franciaország, Spanyolország, legutólján Velence emelkedett fel (jutott hatalomra, virágzásra).

105. l. 20. s.: „*avagy* szövetért“ — Goldstoff — *arany*szövetért (sajtóhiba).

105. l. 7. s. alulról: „mert ez is egyike a mi nagy *bajainknak*; a német tartományokból sok pénz megy ki arra.“ (. . . wäre auch not, zu verringern die Spezerei,) das auch der grossen Schiffe eins ist, darinnen das Geld aus deutschen Landen geführt wird. — . . . mert ez is egyike ama nagy *hajóknak*, melyek kiviszik a pénzt Németország tartományaiból.

107. l. 1. s.: „*mert* a vagyon nem emberi elmésségnek, hanem Isten áldásának eredménye.“ . . . *wo* das Gut nicht in menschlichem Witz, sondern in Gottes Segen steht. — . . . *a hol* (t. i. a földmivelésnél és a baromtenyésztésnél) a vagyon gyarapodása nem emberi elmésségtől, hanem Isten áldásától függ.

107. l. 11. s.: „Átkozott legyen a föld, hogyha *nem* miveled“ . . . Vermaledeiet sei die Erde, wenn du darinnen arbeitest tehát . . . ha benne dolgozol, ha *igenis* miveled.

107. l. 13. s.: „Bizony sok *ország* van *pusztaságban* és miveletlenül.“ — Es ist noch viel Land, das nicht umgetrieben und bearbeitet. — Sok még az olyan *föld*, a mi se megforgatva, se megmunkálva nincsen.

108. l. 14. s. alulról: „kétkedésből“ — das Verzweifeln annyi mine: die Verzweiflung, nem pedig: der Zweifel. Magyarul tehát: kétségbeesésből . . .

109. l. 8. s.: „Minden megy, a hogy megy“ . . . Es geht edes hin, wie es geht. — Az eredetiből ugyan kiérteni, hogy, minden serdülő ifju (vagy leány) jár a maga útján, már a hogy jár (senki se törődik vele.) A fordítás ezt nem sejteti. Ha a magyart visszafordítanók németre, így kellene lennie: *Alles* geht, wie es geht.

110. l. 1. s.: „Mert az egész írás veleje“ . . . Denn das zeigt die ganze Schrift . . . Mert az egész írás azt mutatja (vagy tanúsítja), „hogy a keresztyének és a keresztyénség ügyét egyedül Isten itéli meg.“ . . . Bármily kétségtelen igazság legyen is ez, Luther mégis alighanem a legerélyesebben tiltakozott volna az ellen, hogy valaki ezt az igazságot az ő neve alatt „az egész írás *velejének*“ állítsa.

Stettner Gyula.

Az akarat nevelése. Irta Payot Gyula, franciából fordította Weszely Ödön, átnézte Ambrus Zoltán. Bpest. A M. Tud. Akad. kiadása. 1905. I—XXII. 1—288 oldal. Ára 4 kor. kötve 5 kor.

A franciák kezdik észrevenni a grande nation hanyatlását, hangoztatják a legkomolyabb reformok szükségét s érzik, hogy az a reform, mely a többit magában foglalja: az egyének reformálása. Mindenütt nagyobb gondot fordítván az értelem fejlesztésére, mint az akarat nevelésére, a tetterő gyengeségét általában minden művelt országban érzik és érzi önmagán is minden szellemi munkával foglalkozó művelt ember. Minthogy e könyv ép azt a kérdést fejtegeti, mennyiben vagyunk képesek önmagunkat reformálni s mit tehetünk akaratunk erősítésére, energiánk fokozására: ebben rejlik olyan nagy elterjedtségének titka, hogy 10 év alatt 22 francia kiadást ért s 9 nyelvre lefordították.

Tárgyát öt könyvbe: osztja még pedig az I—III. az elméleti, a IV—V. pedig a gyakorlati részeket foglalja magában.

Az „elméleti rész“-ben abból indul ki, hogy „valamennyi balsikerünknek s csaknem minden bajunknak ugyanegy oka van, s ez: akaratunk gyöngesége, irtózás az erkifejtéstől és főleg a tartós erkifejtéstől. Tétlenség, könnyenvevés, szórakozottság, mind csak különböző, elnevezés arra, ami alapjában véve restség.

Ugy az elsajátító, mint a productiv szellemi munkához erős és kitartó figyelmező erőre van szükségünk, — olyan energiára, mely nem csupán az erkifejtéssel erősségében és gyakoriságában nyilvánul, még inkább és legfőképpen abban áll, hogy valamennyi gondolatunkat egy és ugyanazon cél felé irányítsuk.

Tárgyunk szempontjából két elméletileg hibás s gyakorlatilag káros elmélet van forgalomban. Ezeket kell megcáfolni.

Egyik, mely a jellemet változhatatlannak tartja. Kant hirdette, Schopenhauer felújította, Spencer támogatta. Az egész elmélet tulajdonképpen csak a tudósok restségének köszönheti lételetét, kik készek alávetni gondolkodásukat a szavak suggestiv hatásának, Igy a jellem változhatatlanságának kényelmes elméletét a „*jellem*“ szó által ránk erőszakolt suggestiónak köszönhetjük, mert a jellem a maga reális valóságában csak bizonyos erők eredője (resultansa) és pedig oly erőké, amelyek folytonosan változhatnak s ez által az eredőnek nemcsak intenzitását, hanem természetét is megmásíthatják. Kant a fatalismust ösz-

szejavarta a determinismussal, Schopenhauer az ő „egységes jellem“-ét nem élő embereken figyelte meg, hanem abstractiora alapította, Spencer pedig figyelmen kívül hagyta, hogy a jó hajlamok is ép oly öröklékenyek, mint a rosszak.

Másik, a gyakorlatilag még károsabb szabadakarat elmélete, mely csak egy „fiat“-tól teszi függővé a jellem megváltoztatását s ép ez által csüggeszti el a vele megpróbálkozókat. Voltakép a szabadakarat elmélete tesz bennünket fatalistákká, mert nagyon könnyűnek tünteti fel a megváltozást, holott pedig az önfegyelmzés által kivívott erkölcsi szabadság csak hosszú küzdelem eredménye lehet. A jót minden ember — hacsak el nem érte még az erkölcsi téboly — természeténél fogva többre becsüli, mint a rosszat; többre becsülni pedig annyi, mint szeretni, vágyakozni, hajlania felé. E vágyat és hajlamot aztán kellő pszichologiai ügyességgel növelhetjük, míg hathatós elhatározássá izmosul. Szóval: „nehány tucat javíthatatlan gonosztevőn kívül mi mindnyájan a jó gyakorlására vagyunk praedestinálva!“ Ime, az erkölcsi szabadság egy új elmélete, mely a determinismusban és csak általa lehetséges.

Az „akarat lélektaná“-ban hosszasan bizonyítja, hogy a gondolatok és eszmék jelentősége az akaratra mily csekély s viszont a kedély-állapotok, érzelmek, ösztönök szerepe oly nagy, hogy túlozni sem lehet eléggé. „Az ösztönök, végső győzelmük tudatában, bizonyos mértékig engedik az értelmet fontolgatni, azt az üres elégtételt engedik neki át, hogy magát királynak képzelheti. De a valóságban csak alkotmányos király, ki pompázik, ki szónokol, de nem uralkodik“. Igen, csakhogy ilyenformán hazug volna könyvünk címe, hisz az akaratot akkor nem nevelhetjük s helyzetünk látszólag kétségbeejtő.

De csak látszólag. Az erőt, melylyel a hatalmunkban álló értelem nem rendelkezik, megadja nekünk a nagy felszabadító: az idő, mely alkalmat nyújt, hogy a hiányzó közvetlen szabadságot közvetve indirect eszközökkel pótoljuk. „Az értelem ügyesen szert tevéen a hatalomra, a kitartással való szövetsége által lassankint megszerzi magának a diktátorságot: azt a diktátorságot, melyet csak a kényúr kényelemszeretete és az alattvalók időleges kitörései mérsékelnek.“

Az értelem uralmának lehetőségére szempontjából „a magunk legyőzésének munkájában a legfőbb fontosságú az, hogy a képzetek és a cselekvések úgy egyesüljenek, hogy szokás keletkezzen belőle.“ Ez az összeforrasztás azonban hideg úton nem sokat ér, hanem hogy erős legyen, a kedély-állapotok melege által kell megtörténnie.

Hogy az eszmék és cselekvések ez erős kapcsolata megvalósuljon, az értelem stratégiája úgy a kedvező, mint a kedvezőtlen érzelmi mozzanatok felköltésére, illetve távoltartására az associatio törvényének jól megfontolt alkalmazásán alapszik.

Ilyen alkalmas associációk létrehozására legcélravezetőbb eszközök a szemlélődő elmélkedés és a cselekvés.

Eddig az elméleti rész s most következik ez általános törvényeknek a szellemi munkás, különösen a tanuló ifjú életére való alkalmazása.

A „gyakorlati rész“-ben közelebből megvizsgálja szerző azokat a veszedelmeket egyenkint, amelyek a tanuló erkölcsi önállóságát fenyegetik és azoknak a segedelmeknek a lényegét, amelyeket ellenük akár önmagában, akár az őt környező társadalomban feltalálhat. A társadalmi tényezők között pedig az önfegyelmzésre leghatalmasabb szövetség a ker. vallás, mely főfeladatául tűzte ki „az emberben levő állatiasság ellen való küzdelmet, azaz alapjában véve az akarat nevelését.“

*

Ez a mű eszmemenete. Tulajdonképeni tudományos értéke csak az elméleti résznek van, mely önmagában egy jelentős pszichológiai tanulmány.

Szerző Ribot lelkes tanítványa s ügyesen használja fel a nagy mestere által összegyűjtött anyagot. Különösen ott, hol a lélek igazi mélységeire száll le.

Legtöbb megtámadatásnak volt kitéve művének azon részéért, hol a kötött- és szabad akarat elméletét bírálva a determinismusban egy új elméletet fedez föl. E szakaszt ismer tettem legkimerítőbben, mert tényleg ez köti le leginkább a szakember figyelmét. Több bírálója felhossa ellene, hogy Kant, Schopenhauer, Spencer s a szabadakaratot hívők elméletét fölületesen cáfolja, de mi e tekintetben teljességgel igazat adunk szerzőnek, aki szerint „a cáfolás sohasem lehet egyéb, mint előkészítő munkálat, amelyet az írónak gondosan el kell végeznie, de azután kizárólag magának tartania. Semmi sem haszontalanabb, mint a pusztá tagadás: meggyőzni a bírálat nem tud; kell, hogy a meggyőződést mindenki maga építse föl.“ Szerző — hisszük — sokat tartott meg magának s amit leírt, az bennünk meggyőződést ébresztett, hogy t. i. „nehány tucat javithatatlan gonosztevőn kívül mi mindnyájan a jó gyákorlására vagyunk praedestínálva,“ — azaz — az igazi erkölcsi szabadság csak a determinismusban s csak általa lehetséges.

Egy másik leginkább kifogásolt rész, melyben a gondolatnak az ösztönnel szemben való teljes tehetetlenségét fejtegeti. E tekintetben már nem foghatjuk pártját szerzőnek. Tényleg a II. könyv 1. fejezetében, mely különben is igen homályos, tálló a célon s a képzetek jelentőségét annyira elvékonyítja, hogy méltán különösnek tetszhetik, midőn mégis egész művét az értelem uralmának lehetőségére építi fel.

Sokszor emlegeti, hogy gondolataink fölött abszolút hatal-

munk van, de hogy ez miben áll, azt sehol meg nem világítja s az associatiók körül is sűrű homályt hagyott.

Philosophiai szempontból igazi tudományos értéke csak az I. könyv 3. fejezetében foglalt szabadakarat új elméletének van.

Nem túlozhatjuk azonban eléggé úgy az elméleti, mint a gyakorlati részeknek tisztán gyakorlati értékét. Az egyetemi ifjuság tényleg ijesztő mértékben rabja a restségnek, akaratgyöngeségnek, blazirt tétlenségnek, mit a bukottak óriási száma bizonyít. Sem dolgozni, sem akarni nem tudnak s nincs, aki őket erre megtanítsa. Nincs könyv, amely az önfegyelmezést megkedveltetve annak módjaira rávezessen. E hiányt pótolta az Akadémia, midőn e rendkívül hasznos könyvvel gazdagította irodalmunkat. Kezébe kell e művet adni minden egyetemi ifúnak s lehetetlen, hogy az önfelszabadítás nemes becsvágya életre ne keljen szívükben. De nemcsak az ifjaknak, a tanároknak is el kell olvasniok az „akarat nevelését,“ — hogy lássák a mai tanítási rendszer abszurd félszégeit s győződjenek meg, hogy az a diák egy szikrát sem lesz bölcsebb a rohanó s csillogó előadásoktól, mint ahogy senki sem lesz ügyesebb tornász, ha végignéz egy cirkuszi előadást. Ismerjék fel s szivleljék meg, hogy a hallgatóik által érzett két lényeges szükségnek, az erkölcsi irány és a munkába való bevezetés szükségességének közös orvossága van: a tanárnak a tanulóval való bizalmas érintkezése. De a lelkészeknek sem tudom eléggé ajánlani a könyvet, különösen, ha szülők is egyúttal. Gyakran van alkalmuk ifjakat irányítani s egy tapasztalt, nemes érzésű mester lelki irányítását nem pótolhatja semmi s az „Akarat nevelése“ megbecsülhetetlen vezérkönyvvé fog válni az ő kezükben.

Ágoston Sándor.

Debreczeni Lelkészi Tár. Szerkesztette S. Szabó József, főlszentelt lelkész, debreczeni kollégiumi tanár. Debreczen 1905. Kiadja: Telegdi K. Lajos utóda Eperjesy István könyvkiadó hivatala.

A Gyakorlati ev. ref. Papi Lexikon harmadik kötete, melynek ára kötve 10 korona, fekszik ezúttal előttünk, hogy e Theologiai Szaklapban ismertessük azt, s szóljunk néhány szót annak érdeméről. Előre is kimondhatjuk, hogy ez 591 lapra terjedő, minden tekintetben szép és díszes kiállítású kötet teljesen méltó társa elődeinek s hogy a debreczeni főiskola munkásságban gazdag, érdemes tanára nagy és jó munkát végezett e kötet közrebocsátásával.

Szükségesnek tartjuk teljes részletességgel közölni e kötet tartalmát.

A szerkesztői előszó után, melyben S. Szabó József szerkesztői elveit fejtegeti, következnek az egyházi munkálatok következő sorrendben:

- I. *Bibliamagyarázatok*, 8 munka.
- II. *Egyházi és szertartási beszédek*.
 - A.) Beszédek ifjúsági istentiszteletekre, 5 munka.
 - B.) Közönséges egyházi beszédek, 15 munka.
 - C.) Ünnepi egyházi beszédek, 12 munka.
 - D.) Alkalmi beszédek, 26 munka.
 - E.) Keresztelési beszédek és imák, 2 munka.
 - F.) Konfirmációi beszédek, 2 munka.
 - G.) Úrvacsorai beszédek és imák, 2 munka.
 - H.) Esketési beszédek, 6 munka.
 - I.) Gyászbeszédek és imák, 7 munka.
- III. *A lelkigondozás (cura pastoralis) körébe tartozó dolgozatok*, 2. munka.
- IV. *Gyászimádságok*, 5 munka.
- V. *Különféle*, elmélkedés egy bibliai órán, 1 munka.

Ha jól számítottuk hirtelenében össze, két protestáns egyházunkból összesen 80 lelkészünk járult oda e kötet 93 munkájában az Úr oltárához, hogy föltegye arra buzgósgó lelkének jóillatú áldozatát. Mindenik a maga egyéniségéhez képest írta meg a maga munkáját, a mi természetesen csak emeli a kötet értékét, mert annál használhatóbbá teszi azt minél többek részére. Egyik a költészet varázsával is hatni igyekszik lelke föl-fölröppenő gondolataiban a lélekre; a másik jobban szeret, természetesen a megengedhetőség, megérthetőség határáig, az abstractiók körében mozogni. Az egyik a szívet veszi először munka alá, hogy azáltal hasson az értelemre, majd az akaratra; a másik az értelemre akar először hatni, hogy ezt megnyervén, tudjon azután a szívre hatni, majd az akaratot cselekvésre indítani, — de egytől-egyig mind a legjobbat igyekszik adni, a mi csak kitelik tőle, s a mit érdemesnek tart arra, hogy a nyilvánosság elé bocsássa.

Merőben lehetetlennek, s egy ilyen, szorosan tudományos theologiai folyóiratban szükségtelennek is tartjuk, hogy a 93 munkát egymás után bírálata alá vegyük s mindenikről külön elmondjuk, hogy mit szeretünk avagy mit kifogásolnánk közülök mind-egyikben. Bizonyos dolog, hogy közülök néhány erősen kiemelkedik a többi fölött, de az is bizonyos, hogy a tanulmányozónak egyénisége, lelkülete, benső és külső tehetségei szerint nem mindenkinek az tetszik, a melyik értékesebbnek látszik e sorok írója előtt, s akárhányan semmi kifogásolni valót nem találnának egyik — másik olyan munkában a mi meg az ismertetőnek nem tetszik egészen.

Van a kötetben egy karácsonyi egyházi beszéd Kálvin Jánostól, melyet francia nyelvből Dr. Ráczy Lajos fordított le magyarra; egy gondolatokban gazdag, hatalmas beszéd, a mely a XVI-ik században igen jó lehetett s bizonyára igen jó is volt a genfi gyülekezet előtt, de a melyet ma már abban az alak-

jában, a hogy azt Kálvin elmondotta, jól semmiesetre sem lehetne elmondani; van e kötetben néhány német szerző után átdolgozott egyházi beszéd is, és néhány, csak vázlatban nyújtott munka, a melyek szintén alkalmasok lehetnek azok számára, a kik saját gondolataiknak inkább csak keretet keresnek, hogy ezt saját ízlésök szerint választott színű képekkel töltsék ki.

Egyik-másik gyakorlati bibliamagyarázat vagy homilia kissé tán nagyon rövid is arra, hogy benne a hosszú és nagy szövegnek minden gondolatát ki lehetett volna fejteni; egyik-másik ilyen munka, a hogy én e képet közelebb e Szaklapban megjelent homilétikai tanulmányomban használtam, hasonlít a fecskéhez, mely a vizek színe fölött röpködve csak épen megérinti ezek felületét, hogy tovább röppenjen onnan; vagyis kép nélkül szólva, gondolatával épen csak megérinti a szöveg szavait, de nem száll le, nem ereszkedik le azokba, nem magyarázza meg azokat, a mi, természetesen, ellenkezik a gyakorlati bibliamagyarázat legszorosabban vett lényegével, lényegi elveivel; de meg egyik-másik ilyen munka szövege is túlhosszú arra nézve, hogy azt egy templomi órán a maga teljes egészében ki lehetne fejteni, minden részletében meg lehetne magyarázni.

Igen értékesek a lelki gondozás körébe tartozó gondolatok s azok között különösen az, mely a szórványok vallásos gondozásáról beszél; előttünk teljesen szokatlan téren mozog a könyvben levő legutólsó munkának szerzője. ki egy bibliai órán tartott elmélkedést közöl, melyben ő nem a gyülekezettel, ennek lelki vágyaival, szükségeivel foglalkozik, melyben tehát ő nem kifelé tekint, hanem a saját lélek-szükségeit tárja föl Isten előtt, saját maga fölött töpreng, magába, a maga lelke legbensőbb gondolataiba mélyed el.

Mindenesetre rendkívüli értékű munkát bocsátott a derék S. Szabó József és az áldozatra kész kiadó e kötetben a nagy-közönség elé. Használja e munkákat egyházunk lelkeszi kara a hívek gyülekezeteinek lelki javára úgy, hogy tekintettel e gyülekezetek szükségeire szője be azok gondolatai közé saját lelke gondolatait, s meg léssen, ténynyé válik az ideál, a mely felé törekszünk: építeni fogják velök a gyülekezeteket s emelni Isten országában a Sionnak templomait.

Csiky Lajos.